

אין הבטחה לצדיק בעולם הזה

וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש: ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים: והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך: (בראשית כח כ-כב).¹

בראשית רבה ע ג – מי נדר כהוגן ומי לא

"וידר יעקב נדר" – ארבעה הם שנדרו: שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו. ישראל נדרו ונשתכרו, חנה נדרה ונשתכרה, יפתח נדר והפסיד, יעקב נדר והפסיד.²

רש"י בראשית פרק כח כה – איפה נגמר התנאי

"אם יהיה אלהים עמדי" – אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי, כמו שאמר לי (פסוק טו) והנה אנכי עמך. "והאבן הזאת" – כך מפורש וא"ו זו של "והאבן", אם יעשה לי את אלה, אף אני אעשה זאת: "והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית אלהים" – וכן עשה בשונו מפדן ארם כשאמר לו: "קום עלה בית אלי".³

בראשית רבה ע ד – מסודרת או מסורסת הפרשה

ר' אייבו ור' יונתן. אחד אמר: מסורסת היא הפרשה. והשני אמר: על הסדר נאמרה.⁴ מי שאומר: מסורסת היא הפרשה – שכבר הבטיחו הקב"ה, שנאמר: "הנה אנכי עמך", והוא אומר: "אם יהיה אלהים עמדי?" אתמהא!⁵

מי שאומר: על הסדר נאמרה – מה אני מקיים "אם יהיה אלהים עמדי"? אלא כך אמר יעקב: אם יתקיימו לי התנאים שהתנה עמי.⁶ ר' אבהו אמר: "אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה" – מלשון הרע... "ונתן לי לחם לאכול" – מגילוי עריות... "ושבתי בשלום אל בית אבי" – משפיכות דמים, "והיה ה' לאלהים" – מעבודה זרה.⁷

¹ מספר פסוקים קודם, בעודו בחלום הסולם, נאמר ליעקב: "והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך", וכאן הוא נודר: "אם יהיה אלהים עמדי"? חזרנו ונדרשנו לפסוקים אלה גם בדברינו [ועל הפרנסה לא השיבו](#) – שני הדפים משלימים זה את זה.

² היכן הפסיד יעקב? במדרש תנחומא פרשת וישלח סימן ח מובאים הדברים בפירוט רב: "ואחר נדרים לבקר (משלי כ כה) – ואמר רבי ינאי: הנודר ואינו משלם פנקסו מתבקררת לפני הקב"ה, ואומר: היכן פלוני בן פלוני שנדר נדר ביום פלוני? בוא וראה, כשהלך יעקב לארם נהרים מה כתיב שם? וידר יעקב נדר לאמר – השיבו על כל דבר ודבר. הלך ונתעשר ובא וישב לו ולא שלם את נדרו. הביא עליו עשו ובקש להרגו. נטל ממנו כל אותו דורון עזים מאתים, לא הרגיש. הביא עליו המלאך ורפש עמו ולא הרגו, שנאמר: ויתר יעקב לבדו ויאבק איש עמו – זה סמאל שרו של עשו שבקש להרגו... ונעשה צולע. כיון שלא הרגיש, באת עליו צרת דינה שנאמר: ותצא דינה. כיון שלא הרגיש, באת עליו צרת רחל, שנאמר: ותמת רחל ותקבר". ובמקבילה בתנחומא בובר מוסיף גם את לבן, במקרה שחשבנו שאולי שם לפחות היה יעקב בסדר... ומדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה – בראשית אות קנ, מוסיף שמן על המדורה: "אמר לו: לא הגיעוך כל הצרות הללו אלא על שאחרת נדרך. אם אתה מבקש שלא יגיעוך עוד צרות, קום עלה בית אלי". דברים כדבנות וכמדקרות חרב, ראה דברינו [קום עלה בית אל](#) בפרשת וישלח. ואולי דווקא חריפות הדברים מלמדת שאין כאן בהכרח ביקורת על יעקב עצמו, כמו ניסיון להיעזר בדמותו של יעקב על מנת לעורר ולהזהיר את השומעים נגד נדרים, שהיו פרוצים בהם (משנה דמאי ב ג, גיטין מו ע"ב, דברים רבה ואתחנן ורבים אחרים). בבחינת מעשה אבות סימן אזהרה לבנים. כך או כך, השווה עם המדרש בפרשת חיי שרה על אליעזר: "ארבעה הם שתבעו שלא כהוגן. לשלושה ניתן כהוגן, לאחד ניתן שלא כהוגן. ואלו הם: אליעזר עבד אברהם, כלב, שאול ויפתח" (בראשית רבה ס ג, בדברינו [נחש אליעזר](#)).

³ רש"י מעורר בעיה פנימית בתוך דברי הנדר של יעקב המשתרעים על פני שלושה פסוקים, כ-כב: איפה נגמר התנאי – ה"אם" – ואיפה מתחיל קיום הנדר? עד היכן חלקו של הקב"ה ומהיכן מתחיל חלקו של יעקב? תשובת רש"י ברורה: פסוקים כ-כא הם התנאי (כולל "והיה ה' לי לאלהים") ורק בפסוק כב המתחיל בוא"ו החיבור, מתחיל חלקו של יעקב: לבנות בית לאלהים. (ראה פסחים פח ע"א: "לא כאברהם שכתוב בו הר ולא כיצחק שכתוב בו שדה, אלא כיעקב שקראו בית"). ספורנו חולק וסבור שקיום התנאי מתחיל באמצע פסוק כא. "והיה ה' לי לאלהים" הוא תחילת קיום הנדר ולא חלק מהתנאי. כך נראה גם מפירוש כלי יקר. ואור החיים נראה שהולך בשיטת רש"י.

⁴ מדרש זה מעורר שאלה נוספת, אולי חמורה יותר, הקשורה בנדר של יעקב. איך בכלל יכול יעקב לפקפק בהבטחתו של הקב"ה? איך הוא מתנה תנאים לאחר שהכל כבר הובטח לו? (ראה בגיליונות נחמה לייבוביץ ששאלה זו נוצלה לטעיונים אנטישמיים על היהודים הסוחרים עם אלוהיהם) ובאמת, שאלה זו זועקת מהמקרא עצמו, בהקבלה הלשונית, כמעט מילה במילה, שבין פסוקים כ-כא ובין פסוק טו. וגם שאלה זו, כקודמתה, נדונה בהרחבה במפרשים. ראה כלי יקר: "חלילה לומר שהיה יעקב מסופק בהבטחת השם יתברך". ושיטת רמב"ן שאומר שאין כאן תנאי כלל, תועיל גם לשאלה זו.

⁵ תשובה ראשונה של המדרש היא שאין מנוס מלנקוט בשיטה של "סרסיה ופרשה" ולומר שהנדר קדם לחלום ולהבטחה. בשיטה זו נוקט רש"י במספר מקומות בפירושו לתורה. ראה למשל, בראשית ב יט.

⁶ אפשר שכאן מסתתרת תשובת ביניים ש"אם" זה של יעקב איננו התנאי כלל אלא במובן של "כאשר", כשיטת רמב"ן שנראה להלן, אבל המדרש ממשיך בהעצמת הבעיה.

⁷ תשובה שנייה (שלישית) של המדרש היא שהתנאים שמציב יעקב הם תוספת מעבר למה שהובטח לו. אין אלו תנאים במובן הרגיל של המילה אלא מעין משאלה שלא יחטא ושיזכה להגיע לאמונה שלמה בה' שמזכה אותו לבנות בית אלהים. (השווה דברי המדרש

זוהר בראשית פרשת ויצא דף קנ עמוד ב – אם יתקיים החלום נדע שהוא אמת

"וידר יעקב נדר לאמר" - אמר רבי יהודה: כיון דכל האי אבטח ליה קודשא בריך הוא, אמאי לא האמין דאמר "אם יהיה אלהים עמדי"? אלא אמר יעקב: חלמא חלמנא, וחלמין מנייהו קשוט ומנייהו לא קשוט. ואם יתקיים, הא ידענא דחלמא קשוט הוא. ועל דא אמר: אם יהיה אלהים וגו' כמה דחלמנא.⁸

בראשית רבה עו ב – אין הבטחה לצדיק בעולם הזה

"וירא יעקב מאד ויצר לו" – אמר ר' יהודה בר' סימון: כך אמר לו הקב"ה: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך", תאמר עד כאן היו התנאים? ושמרני בדרך הזה ולא יותר?⁹ אמר ר' יודן: אמר לו המקום: "שוב אל ארץ אבותיך", אע"פ כן "וירא יעקב מאד"! אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה. ר' הונא בשם ר' אחא אמר: "הנה אנכי עמך" - "אם יהיה אלהים עמדי"! אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה.¹⁰

מסכת ברכות דף ד עמוד א – שמא יגרם החטא

רבי יעקב בר אידי רמי (מקשה, שואל), כתיב: "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך" וכתוב: "וירא יעקב מאד"! אמר: שמא יגרם החטא.¹¹

רמב"ן בראשית כח כ – אם במשמעות של "כאשר"

אם יהיה אלהים עמדי - לשון רש"י, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני. וטעם התנאי, שלא יגרם החטא. וכך אמרו בבראשית רבה (עו ב) רב הונא בשם ר' אחא, הנה אנכי עמך, וכתוב אם יהיה אלהים עמדי, אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה.¹² ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר.¹³ אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן, כמו "עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך", וכן "ואם יהיה היובל לבני ישראל" (במדבר לו ד) - אם יבוא העת שיהיה התנאי אז יתקיים המעשה, כלומר בבואו.¹⁴

"ושבתי בשלום אל בית אבי - משפחות דמים" עם דוד שלא זכה לבנות את בית המקדש כי שפך דמים). בדרך זו הולך, כך נראה, גם מדרש ספרי דברים פסקא לא, האומר: "וידר יעקב נדר לאמר, עלת על לב שהיה יעקב אבינו אומר: ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש והיה ה' לי לאלהים, אם לאו אינו לי לאלהים? תלמוד לומר: ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים, מכל מקום. מה תלמוד לומר והיה ה' לי לאלהים? שיחל שמו עלי שלא תצא ממני פסולת מתחילה עד סוף". וראה גם פירוש ספורנו: "אם יהיה אלהים עמדי - להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו".

⁸ תרגום חופשי: "כל זה הבטיחו הקב"ה והוא לא מאמין ואומר: "אם יהיה אלהים עמדי"? אלא אמר יעקב: חלום חלמתי וחלומות מהם אמת ומהם שאינם אמת. אם יתקיים, אדע שחלום אמת הוא, ועל זה הוא אומר: "אם יהיה אלהים עמדי" - כמו שחלמתי". הזוהר מציע פתרון לשאלה ששאלנו בכיוון אחר לגמרי: הבטחה שבחלום, איננה הבטחה גלויה ובורורה! כדברי הירושלמי (מעשר שני פרק ד): "אין החלום הולך אלא אחר פתרונו", או אפילו חמור יותר: "דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים" - כדברי מדרש רבה בפרשתנו עצמה על הפסוק: "ויחלום יעקב" (בראשית רבה סח יב). וכבר הארכנו בנושא חלומות ופתרון בדברינו [תשמע חלום לפתור אותו](#) בפרשת מקץ והדברים רחבים וארוכים.

⁹ כלומר, שההבטחה היחידה של הקב"ה ליעקב, בתחילת פרשת ויצא, הייתה שישמור אותו בדרך (וגם ישיבהו לארץ? ראה פרק כח פסוק טו) ועכשיו שהוא חוזר לארץ, "נגמרו התנאים". נגמרו ההבטחות ומכאן ואילך יעקב עומד בזכות עצמו.

¹⁰ המדרש הוא ששאל והוא גם שעונה. למה יעקב אינו סומך על מה שהובטח לו בחלום? לא מחוסר אמונה, אלא אדרבא מאמונה עמוקה ש"אין הבטחה לצדיק בעולם הזה". ראה שם גם ההקשר עם משה במלון והביטוי הדומה (בהקשר עם משיחת שלמה למלך והעיונות עם אדוניה): "הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון". בחזרתו של יעקב לארץ ישראל, במפגש עם עשו, כביציאתו לגלות "ארמי עובד אבי" - "אין הבטחה לצדיק". זו התוספת החשובה של ר' הונא בסוף המדרש, הקישור בין פרשת ויצא לפרשת וישלח. ומיעקב, לדורותיו ולצאצאיו: "ראויין היו ישראל כלייה בימי המן, אילולי נסמכו על דעתו של זקן ואמרו: מה אם אבינו יעקב שהבטיחו הקב"ה ואמר לו: הנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך (בראשית כח טו) נתיירא, אנו על אחת כמה וכמה" (פסיקתא דרב כהנא יט ה).

¹¹ שמא יגרם החטא, ביטוי מקביל לאין הבטחה לצדיק ול'הרבה קטיגורין יעמדו'. ראה בגמרא בברכות שם שני שימושים נוספים של ביטוי זה. האחד, על תקופת עזרא ונחמיה, בית שני לעומת בית ראשון: "תניא: "עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית". עד יעבר עמך ה' - זו ביאה ראשונה, עד יעבר עם זו קנית - זו ביאה שנייה. מכאן אמרו חכמים: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא". והשני, לגבי השכר השמור לצדיקים: "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים", תנא משמיה דרבי יוסי: למה נקוד על לולא? - אמר דוד לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם! מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו! - שמא יגרם החטא". גם העולם הבא לא מובטח לאף אחד ... ראה פירוש רד"ק לפסוק שהולך ג"כ בדרך זו: "נדר הנדר על תנאי, ולא היה התנאי לפי שהיה לבו נוקפו בהבטחה שהבטיחו האל, כי ידע שהאל יקיים לו הבטחתו. אלא לא היה התנאי אלא מפחדו שמא יגרם החטא, ולא יהיה ההבטחה קיימת, ולא ישוב אל בית אביו ולא יוכל לעשות מה שנדר".

¹² בנוסח רש"י שבידינו לא נזכר "שמא יגרם החטא", אבל כך מבין רמב"ן את פירוש רש"י והוא מבר אליו את מדרש בראשית רבה שראינו לעיל.

¹³ אין ספק בלבו של יעקב שהקב"ה יקיים את הבטחתו וממילא אין גם שום תנאי.

¹⁴ חזרנו לפשט הפסוקים. שיטת רמב"ן היא שאין כאן תנאי כלל ו"אם" הוא לשון עתיד כללית "אם וכאשר". וראייתו היא מדברי הקב"ה עצמו בהתגלות בחלום הסולם: "עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך". שני "אשר" חופפים את "אם".

בראשית רבה ע א – נדר בשעת צרה

"וידר יעקב נדר לאמר". כתיב: "אבוא ביתך בעולות, אשלם לך נדרי, אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי" (תהלים סו יג-יד). אמר ר' יצחק הבבלי: "ודבר פי בצר לי" - שנדר מצווה בעת צרתו. מהו "לאמר"!? לאמר לדורות כדי שיהיו נודרים בעת צרתן. יעקב פתח בנדר תחילה, לפיכך כל מי שהוא נודר, לא יהא תולה את הנדר אלא בו.¹⁵

רמב"ן ויקרא פרק כב פסוק יח

לכל נדריהם ולכל נדבותם - ... בעבור שאמר הכתוב: "לפלא נדר או לנדבה" ... וכן: "כי יפליא נדר בערכך נפשות" ... כי הנדר הוא הבא על דבר שיפלא ממנו, שיודר לה' בצר לו: אם תעשה עמי להפליא להצילי מן הצרה הזאת אביא עולה או שלמים. כענין "וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי", "וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתון נתן" (במדבר כא ב), "וידרו נדרים" (יונה א טז), וכן כולם.¹⁶

מדרש תהלים (שורח טוב; בובר) מזמור ב פסוק יז

"שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ" ... אמר ר' יוחנן: שלשה צדיקים אמר להם הקב"ה: שְׁאַל! ואלו הן: שלמה ואחז ומלך המשיח, שלמה, דכתיב: "בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך" (מלכים א ג ה). אחז, דכתיב: "שאל לך אות מעם ה' אלהיך" (ישעיה ז יא), ולמה נקרא שמו אחז? שאחז אותו מלהביא טובה לעולם¹⁸ ... מלך המשיח, דכתיב: "שאל ממני ואתנה גוים נחלתך". אמר ר' שמואל בר נחמני: למדנו עוד שנים מן האגדה: אברהם ויעקב. אברהם, שנאמר: "ה' אלהים מה נתן לי" (בראשית טו ב), מכלל שאמר לו: שאל. יעקב, שנאמר: "אם יהיה אלהים עמדי וגו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" (בראשית כח כב), מכלל שאמר לו: שאל.¹⁹

שבת שלום

מחלקי המים

¹⁵ חזרנו לתחילת דברינו, לעצם הנדר. יעקב הוא בית אב לנדרים שמוותרים בשעת צרה. וכבר הארכנו בעניין נדרים כן או לא, מצוה או איסור בפרשת מטות תשנ"ט. אך כאן מדובר בשעת מצוקה וצרה. ולכן אי אפשר לבוא בטענות שהקב"ה כבר הבטיח ולמה נודר יעקב ואילו תנאים הוא מתנה עם הקב"ה! זהו טבעו של אדם. ברמה של מחשבת ישראל: אין הבטחה לצדיק ושמה יגרום החטא והרבה קטיגוריים יעמדו מכאן ועד המטרה. וברמה של רגש ישראל: נודרים בשעת צרתם. זהו טבעו של אדם להבטיח הבטחות בשעת מצוקה.. וראה גם תוספות חולין ב ע"ב "אבל אמר הרי עלי" ולעומתו תוספות נזיר ד ע"ב "עליך הכתוב אומר להזיר לה'".
¹⁶ וכן הביא להלכה בספר יראים (לר' אליעזר ב"ר שמואל ממיץ [הרא"ם]), תלמיד רבינו תם, מבעלי התוספות) סימן שצג: "וישמור אדם פיו ולא ימהר לידור כדתניא: טוב אשר לא תדור, טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר - דברי ר' מאיר ... ובשעת צרה מותר לידור דתניא: וידר יעקב נדר לאמר, ללמד לדורות שיהיו נודרים בשעת צרה". ראה דברינו [איש כי ידור נדר לה'](#) בפרשת מטות. ולא באנו כמובן לפסוק הלכה.

¹⁷ לאחר השלמת הדף, גילינו מדרש זה שמתייחס לדברי יעקב: "אם יהיה אלהים עמדי" באופן שונה מכל הנ"ל. מקור מדרש זה הוא בבראשית רבה מד ח, פרשת לך לך, אך אנו העדפנו את נוסח מדרש תהלים משום שהוא מזכיר את הפסוק: "אם יהיה אלהים עמדי" אצל יעקב, מה שאולי נשמט בבראשית רבה. ע"פ, זה אותו מדרש שנמצא גם בתנחומא יד בפרשתנו.

¹⁸ ראה המקרה של אחז בישיבתו פרק ז פסוקים י-ג: "ויסוף ה' דבר אל אחז לאמר: שאל לך אות מעם ה' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה: ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה': ויאמר שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים פי תלאו גם את אלהי". אחז לכאורה מקיים את הציווי בתורה: "לא תנסו את ה' אלהיכם" (דברים ו טז) ובכל זאת ישעיהו כועס עליו והמדרש מציין שהוא החמיץ מלהביא טובה לעולם. ראה גם הנוסח במקבילה במדרש תנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן יד: "אמר לו ישעיה: שאל לך אות מעם ה' אלהיך העמק שאלה, שיחיו המתים או שיעלה קרח משאול. או הגבה למעלה, תבקש שירד אליה מן השמים. אמר לו: יודע אני שיש בו כח לעשות. אבל איני רוצה שיתקדש שם שמים על ידי". אחז מסרב לאקט של קידוש השם. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן.

¹⁹ הרי לנו ולא רק עפ"י מדרש זה, אלא כאמור עפ"י בראשית רבה שהוא כך נראה המקור, ותנחומא בעקבותיו וכעת גם מדרש זה, שדברי יעקב "אם יהיה אלהים עמדי", אינם דבר שלילי או נפסד, או מפחד של איבוד זכויות, או משום שאין הבטחה לצדיק וכו', אלא מענה לבקשת הקב"ה: שאל יעקב, מה תבקש. בדומה לרעיון שהקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים. וגם לגבי אברהם, אפשר שמדרשים אלה יחלקו גם על המדרשים שמציינים את חטאו של אברהם, שגרם לירידת בניו למצרים, משום שאמר: "במה אדע כי אירשנה" (שמות רבה ה כב, ויקרא רבה יא ה). הערה אחרונה זו מחייבת קריאה מדוקדקת של סדר הדברים והדיבורים בברית בין הבתרים ובמחזה בבראשית פרק טו.